

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI

Öl yazması hüququnda

**İSTİNTAQ HƏRƏKƏTLƏRİNİN APARILMASININ
PROSESSUAL ƏSASLARININ TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ**

İxtisas: 5612.01 – Cinayət prosesi, kriminalistika
və məhkəmə ekspertizası; əməliyyat-axtarış
fəaliyyəti

Elm sahəsi: Hüquq

İddiaçı: **Kamalə Maarif qızı Paşayeva**

Fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın

AVTOREFERATI

Bakı – 2026

Dissertasiya işi Azərbaycan Respublikası Bakı Dövlət Universitetinin "Cinayət prosesi" kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər: Hüquq elmləri doktoru, professor
Firuzə Məmməd qızı Abbasova

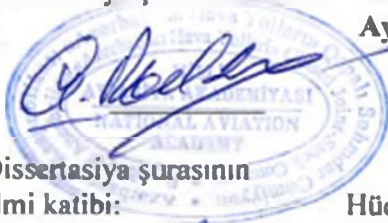
Rəsmi opponentlər: Hüquq elmləri doktoru, professor
Fuad Musa oğlu Cavadov

Hüquq elmləri üzrə fəlsəfə doktoru
Orxan Kamal oğlu Yaqublu

Hüquq elmləri üzrə fəlsəfə doktoru
Səadət Səməd qızı Novruzova

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının Milli Aviasiya Akademiyası nəzdində fəaliyyət göstərən ED 2.45 Dissertasiya şurası

Dissertasiya şurasının sədri: Hüquq elmləri doktoru, professor
Ayxan Xankişi oğlu Rüstənzadə

Dissertasiya şurasının
elmi katibi:

Hüquq elmləri üzrə fəlsəfə doktoru
Sahil Zahir oğlu Hüseynov

Elmi seminarın sədri:

Hüquq elmləri doktoru, professor
Mithad Seyidəhməd oğlu Qəfərov

İŞİN ÜMUMİ XARAKTERİSTİKASI

Mövzunun aktuallığı və işlənmə dərəcəsi. Müstəqilliyimizin bərpasından sonra milli dövlətçilik ənənələrimizin daha da möhkəmləndirilməsi, dövlətdaxili hüquq sisteminin və qanunvericilik bazasının yaradılması və təkmilləşdirilməsi istiqamətində islahatların aparılması, yekun məqsəd olaraq hüquqi dövlət quruculuğuna nail olunması dövlətimizin qarşılaşdığı ən vacib vəzifələrdən birinə çevrilmişdir. Ölkə həyatımızın son illəri isə mütərəqqi məhkəmə-hüquq islahatlarının ardıcıl surətdə həyata keçirilməsi ilə xarakterizə oluna bilər.

2000-ci il iyulun 14-də qəbul edilən və 2000-ci il sentyabrın 1-dən qüvvəyə minən Azərbaycan Respublikasının yeni Cinayət-Prosessual Məcəlləsi (bundan sonra – CPM) cinayətlərin mühakimə edilməsi prosesində insan haqlarının və azadlıqlarının müdafiə olunması mexanizmlərinin inkişaf etdirilməsi, milli cinayət-prosessual qanunvericiliyin beynəlxalq təcrübəyə uyğunlaşdırılması istiqamətində atılmış vacib addım olmuşdur. Yeni CPM özündə hüquq qaydasına, qanunçuluğa, eləcə də insan hüquq və azadlıqlarına aid olan beynəlxalq hüquq normalarına hörmətlə yanaşmanın əsas prinsipial müddəalarını ehtiva edir. Müasir dövrdə demokratik cəmiyyətə malik olmaq istəyən hər bir dövlət həll etməli olduğu mühüm vəzifələr sırasında cinayətkarlığa qarşı səmərəli mübarizəni də mütləq nəzərdə tutmalı və bunu öz daxili hüquq siyasətinin prioritetlərinə aid etməlidir. Qeyd edilməlidir ki, bu mübarizə istənilən üsullarla deyil, yalnız qanunla dəqiq bir şəkildə nizamlanan qaydalar və prosedurlar çərçivəsində aparılmalı, cinayət əməli törətmiş şəxslərin ifşasına, cəzasızlıq mühitinin yaranmasının yolverilməzliyinə, təqsirsiz şəxslərin cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsinin istisna olunmasına yönəlmiş olmalıdır. Bu, eyni zamanda insanın, vətəndaşın konstitusiyaya ilə təsbit edilən hüquq və azadlıqlarının, qanuni mənafelərinin təminatının etibarlı vasitələrindən biridir.

Məlumdur ki, cinayət prosesinin əsasını sübutların toplanması, yoxlanılması və qiymətləndirilməsini özündə əks etdirən sübutetmə

təşkil edir. Məhkəməyədək icraatda sübutların toplanmasının əsas üsullarından birini istintaq hərəkətləri təşkil edir. İstintaq hərəkətlərinin həyata keçirilməsi zamanı cinayət prosesini həyata keçirən səlahiyyətli orqanlar tərəfindən sübutların vacib xüsusiyyəti olan mümkünlük təmin olunur. Beləliklə, ibtidai araşdırma və ümumilikdə cinayət mühakimə icraatı istintaq hərəkətlərinin uğurlu həyata keçirilməsindən asılıdır. İstintaq hərəkətlərinin şərtlərinin və aparılmasının prosessual əsaslarının müqayisəli tədqiqatı Azərbaycan Respublikasının qüvvədə olan cinayət-prosessual qanunvericiliyində nəzərdə tutulan bu və ya digər istintaq hərəkətinin və ya kompleks istintaq hərəkətlərinin həyata keçirilməsində mövcud olan problemlərin, ziddiyyətlərin aradan qaldırılmasına, nəticədə ibtidai araşdırma orqanlarının və məhkəmənin fəaliyyətinin səmərəliliyinin artırılmasına xidmət edəcək. Tədqiqat üçün seçilmiş mövzu ona görə aktual hesab edilə bilər ki, cinayət-prosessual hüquq elmində istintaq hərəkətlərinin müasir sistemi və onların ayrı-ayrı növləri barədə yeni müasir düşüncə tərzinə cavab verən nəzəri biliklərə ehtiyac duyulur. Nəzərə almaq lazımdır ki, Azərbaycanda bu günə qədər istintaq hərəkətlərinin ümumi məsələlərinə və onların sisteminə dair kompleks tədqiqat aparılmamışdır və bu hal həm istintaq hərəkətlərinin sistemi, həm də onların ayrı-ayrı növləri barədə yeni nəzəri biliklərə ehtiyac yaratmışdır.

Qüvvədə olan cinayət-prosessual qanunvericilik mütəmadi olaraq dəyişməkdə və təkmilləşdirilməkdədir. Odur ki, müasir dövrdə cinayət-prosessual qanunvericiliyin istintaq hərəkətlərinin həyata keçirilməsi ilə əlaqəsi olan maddələri də mütəmadi şəkildə və sistemli yanaşma əsasında təhlil edilməli, onların məzmunundakı boşluq və ziddiyyətlər aşkar edilməli, cinayət-prosessual hüququn müasir inkişaf tendensiyaları nəzərə alınmaqla aşkar edilmiş boşluq və ziddiyyətlərin aradan qaldırılması üçün elmi əsaslandırılmış konkret təkliflər işlənilib hazırlanmalıdır. Qüvvədə olan cinayət-prosessual qanunvericiliyin təhlilinə və təkmilləşdirilməsinə duyulan ehtiyac tədqiqat üçün seçilmiş mövzunun aktuallığının arqumentlərindəndir. Nəhayət, dissertasiya tədqiqatının mövzusu seçilərkən, məhkəməyədək icraat mərhələsinin cinayət mühakimə

icraatındakı əhəmiyyəti, o cümlədən, bu mərhələdə həyata keçirilən prosesual fəaliyyətin vacibliyi də əsas götürülmüşdür. Məlumdur ki, cinayətin törədilməsində şübhəli bilinən şəxslərin ifşa edilməsi, onlara qarşı sonradan məhkəmədə müdafiə ediləcək rəsmi ittihamın formulə edilməsi və təqib olunan şəxslərə elan edilməsi, eyni zamanda, təqsirləndirilən şəxslər barəsində həbs qətimkan tədbiri və ya digər prosesual məcburiyyət tədbirinin seçilməsi və s. bu kimi hüquqi əhəmiyyətli məsələlər məhz ibtidai araşdırma mərhələsində həll edilir. Nəzərə alınmalıdır ki, ibtidai araşdırma mərhələsi cinayət təqibinə məruz qalanların hüquq və azadlıqları üçün ciddi məhdudiyyətlər nəzərdə tutan prosesual hüquq institutlarının (tutma, həbs, istintaq hərəkətlərinin məcburi həyata keçirilməsi və s.) mövcudluğu ilə xarakterizə edilə bilər. Belə olan təqdirdə, cinayət təqibinə məruz qalan şəxslərin hüquqlarının təmin edilməsi üçün istintaq hərəkətlərinin subyektlərinin prosesual-hüquqi statusunun dəqiq müəyyən edilməsi, qanunvericilikdə istintaq hərəkətlərinin həyata keçirilməsi üçün zəruri olan hüquqi və faktiki əsasların, onların qanunilik və əsaslılıq meyarlarının nəzərdə tutulması və s. kimi məsələlərin əhəmiyyəti daha da artır.

Azərbaycan Respublikasında indiyə kimi bu mövzuda müstəqil dissertasiya işi yazılmasa da, ötən illər ərzində müxtəlif dərslilər, dərslər vəsaitləri və elmi məqalələrin hüdudları daxilində istintaq hərəkətlərinin prosesual-hüquqi aspektlərinə prof. C.H. Mövsümov, prof. M.Ə.Cəfərquliyev, prof. F.M.Abbasova, prof. K.N.Səlimov, prof. M.S.Qəfərov, h.ü.e.d. M.H.Mustafayev və s. alimlər tərəfindən, kriminalistik-taktiki aspektlərinə isə prof. K.Q.Sarıcalinskayanın, prof. F.M.Cavadovun, h.e.d. C.İ.Süleymanovun redaktəsi ilə çap edilmiş Kriminalistika dərslilərində və digər alimlərimizin hazırladığı kriminalistik ədəbiyyatlarda kifayət qədər toxunulmuşdur. Bununla belə, son illərdə rusiyalı alimlər tərəfindən istintaq hərəkətləri problemi daha sistemli və kompleks şəkildə tədqiq edilmişdir (V.A.Sementsov, T.V.Barsukova, Y.S.Komissarenko, İ.İ.Ulvaçeva, Y.Y.Qenisaterskaya, O.M.Solovyova, O.V.Ayvazova, D.O.Serebrov, S.V.Yefremova və s.).

Tədqiqatın obyektı və predmeti. Tədqiqatın obyektı qismində məhkəməyədək icraatda ayrı-ayrı istintaq hərəkətlərinin həyata keçirilməsi ilə əlaqədar istintaq hərəkətlərini həyata keçirən vəzifəli şəxslər və istintaq hərəkətlərinin iştirakçıları, eləcə də, istintaq hərəkətlərinin həyata keçirilməsi üzərində prosesual nəzarət funksiyalarının daşıyıcıları arasında yaranan, davam edən, xitam olunan və cinayət-prosesual hüquq normaları ilə tənzimlənən cinayət-prosesual hüquq münasibətləri çıxış edir. Tədqiqatın predmeti qismində problemin nəzəri aspektlərinə həsr edilmiş cinayət-prosesual hüquqa dair xüsusi ədəbiyyat, istintaq təcrübəsinin ümumiləşdirilmiş nəticələri, qüvvədə olan cinayət-prosesual qanunvericiliyin müddəaları çıxış edir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri Azərbaycan Respublikasının müasir cinayət mühakimə icraatında ayrı-ayrı istintaq hərəkətlərinin həyata keçirilməsinin və nəticələrinin rəsmiləşdirilməsinin prosesual əsaslarının təkmilləşdirilməsi istiqamətində elmi əsaslandırılmış konkret qanunvericilik təkliflərinin işlənilib hazırlanması, təcrübə fəaliyyətin səmərəliləşdirilməsinə yönəlmiş metodiki tövsiyələrin irəli sürülməsi, o cümlədən, milli cinayət-prosesual hüquq elmini istintaq hərəkətlərinin sistemi və ayrı-ayrı növlərinə dair yeni konseptual biliklərlə zənginləşdirməkdən ibarətdir.

Qeyd edilən məqsədə nail olmaq üçün aşağıdakı vəzifələrin həlli tələb olunur:

- ilk növbədə, istintaq hərəkətləri nədir? onu müəyyən etmək və bunun üçün hüquqi ədəbiyyatda və xarici dövlətlərin cinayət-prosesual qanunvericiliklərində istintaq hərəkətləri kateqoriyasına verilmiş anlayışları öyrənmək, bu anlayışlara tənqidlə yanaşmaq və onların mənfəi və müsbət cəhətlərini müəyyən etmək, əldə edilmiş biliklər və aparılmış təhlillər hesabına istintaq hərəkətlərini CPM-nin 7-ci maddəsində əsas anlayış kimi müəyyən etmək;

- istintaq hərəkətlərinin vahid sistemə malik olması və bu vahid sistem daxilində onların müxtəlif yarım sistemlərdə də birləşdirilə bilməsi ideyasını rəhbər tutaraq, istintaq hərəkətlərinin ümumi sisteminə aid olan hər bir istintaq hərəkətinin qısa prosesual-hüquqi

xarakteristikasını vermək və daha sonra onlardan hansılarını müxtəlif yarım sistemlərdə birləşdirmək olar? bunu aydınlaşdırmaq və müvafiq təsnifatları aparmaq;

- prosessual məcburiyyət tədbirləri nədir? istintaq hərəkətlərinin məcburi aparılması nədir? bütün bunlar istintaq hərəkətlərinin həyata keçirilməsinə necə təsir göstərir? və s. suallara cavab vermək yolu ilə istintaq hərəkətlərinin məcburi aparılması məsələlərinə izahlar vermək;

- ayrı-ayrı istintaq hərəkətlərində müdafiəçi-vəkilin iştirak etməsi üçün hansı hüquqi əsasların mövcud olduğunu müəyyən etmək və müdafiəçi vəkilin istintaq hərəkətlərində iştirak etməsinin həmin hərəkətlərə necə təsir göstərdiyini araşdırmaq;

- Avropa İnsan Haqları Məhkəməsinin presedent hüququnu öyrənmək, istintaq hərəkətlərinin aparılması məsələlərinə məhz Avropa Məhkəməsinin hüquqi mövqeləri prizmasında baxmaq;

- istintaq hərəkətlərinin prosessual əsaslarının təkmilləşdirilmə istiqamətlərini, habelə, istintaq hərəkətlərində müasir elm və texnikanın nailiyyətlərdən istifadə xüsusiyyətlərini tədqiq etmək.

Tədqiqat metodlarına məntiqi idrak, analitik təfəkkür, ümumiləşdirmələrin aparılması, müqayisəli hüquqşünaslıq, sahələrarası tədqiqat (kriminalistika və cinayət-prosessual hüququn integrasiyası kontekstində), sistemli struktur, hüquqi təfsirin üsul və metodları, sosioloji rəy sorğusu, təcrübənin ümumiləşdirilməsi və elmi idrakın bir sıra digər metodları daxil edilmişdir.

Müdafiəyə çıxarılan əsas müddəalar:

1. İstintaq hərəkətlərinin vahid və hamı tərəfindən qəbul edilə bilən anlayışının mövcud ola bilməsi üçün təklif edilir ki, CPM-in 7-ci maddəsinə aşağıdakı məzmununda yeni 7.0.37-1-ci maddə əlavə edilsin:

"7.0.37-1. istintaq hərəkətləri – həyata keçirilməsi üçün faktiki və hüquqi əsasların mövcud olduğu hallarda sübutların əldə edilməsi və ya əldə edilmiş sübutların yoxlanması məqsədilə təhqiqatçı, müstəntiq, ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror və ya yuxarı prokuror tərəfindən bu Məcəllədə müəyyən edilmiş qaydada həyata keçirilən, başlanması halları, gedişatı və

nəticələri müvafiq protokolla rəsmiləşdirilməli olan prosessual hərəkətlərdir."

2. İstintaq hərəkətlərinin həyata keçirilməsi zamanı elm və texnikanın bütün növlərdən olan yeni nailiyyətlərindən istifadə etmək imkanlarının hüquqi əsasla təmin olunması üçün təklif edilir ki, CPM-nin əsas anlayışlarının sistemini müəyyən edən 7-ci maddəyə "*kriminalistik texniki vasitələr*" anlayışını müəyyən edən aşağıdakı məzmununda yeni 7.0.49-cu maddə əlavə edilsin və bundan sonra CPM-nin Xüsusi hissəsində ayrı-ayrı istintaq hərəkətlərinin prosessual əsaslarını müəyyən edən bütün müvafiq normalarda "*digər yazan texniki vasitələrdən*" sözlərindən sonra ismin müvafiq hallarında "*o cümlədən, zəruri kriminalistik texniki vasitələrdən*" sözləri əlavə edilsin:

"7.0.49. texniki kriminalistik vasitələr – istintaq hərəkətlərinin həyata keçirilməsi zamanı sübutların axtarışı, aşkar edilməsi, tədqiq edilməsi və götürülməsi üçün istifadə olunan alətlər, cihazlar və maddələr."

3. Videokonfrans əlaqə sistemindən istifadə edilməklə həyata keçirilməsinə yol verilən istintaq hərəkətlərinin dairəsinin genişləndirilməsi, bununla əlaqədar olaraq, CPM-nin 51-2.4-cü maddəsinə birinci cümlədə "*dindirilməsi*" sözündən sonra "*üzləşdirilməsi və ya tanınmaq üçün təqdim edilməsi*" sözlərinin, ikinci cümlədə "*dindirmənin*" sözündən sonra "*üzləşdirilmənin və ya tanınmaq üçün təqdim edilmənin*" sözlərinin, "*Videokonfrans əlaqə sistemindən istifadə edilməklə tanınmaya təqdim edilmiş şəxsin eyni şəxs tərəfindən və eyni əlamətlər üzrə bilvasitə, yaxud videokonfrans əlaqə sistemindən istifadə edilməklə təkrar tanınması aparıla bilməz*" məzmunlu dördüncü cümlənin, o cümlədən 51-2.11-ci maddəsində "*dindirmənin*" sözündən sonra "*üzləşdirilmənin və ya tanınmaq üçün təqdim edilmənin*" sözlərinin əlavə edilməsi təklif olunur.

4. İstintaq hərəkətlərinin həyata keçirilməsi zamanı təhlükəsizlik və insan haqlarının təminatı işinin səmərəsinin artırılması üçün CPM-ə aşağıdakı redaksiyada 123-3-cü maddənin əlavə olunması təklif olunur:

"Maddə 123-3. İstintaq hərəkətlərinin və digər prosessual hərəkətlərin həyata keçirilməsi zamanı təhlükəsizliyin və insan hüquqlarının təminatları

123-3.1. Tutulmuş şübhəli və ya həbs edilmiş təqsirləndirilən şəxslərlə istintaq hərəkətləri, bir qayda olaraq, onların saxlanıldığı həbs yerlərində, müstəsna hallarda isə cinayət işinin və istintaq hərəkətlərinin xüsusiyyətlərini (üzləşdirmə, ifadələrin yerində yoxlanılması və istintaq eksperimenti), onların iştirakçılarını (qadın, uşaq, qoca, xəstə və s.) nəzərə almaqla, ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurorun təsdiq edilmiş tələbnamələri əsasında müstəntiqin xidməti otağında, yaxud ərazidə keçirilir. Tutulmuş şübhəli və ya həbs edilmiş təqsirləndirilən şəxslərlə istintaq hərəkətlərinin aparılması zamanı hər bir halda istintaq hərəkətlərinin icraatı zamanı şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsləri müşayiət edənlərin sayı azı 2 (nəfər) olmalıdır. İstintaq hərəkətlərinin yerinə yetirilməsi zamanı xidməti iş otaqları və ya bu hərəkətlərin yerinə yetirdiyi ərazilərdə cinayət törətmək üçün istifadə edilə biləcək əşyaların olmaması, həmçinin iş üçün əhəmiyyətli sənədlərin məhv edilməsinin qarşısının alınması məqsədi ilə zəruri tədbirlər görülməlidir.

123-3.2. Təxirəsalınmaz hallar istisna olmaqla, istintaq hərəkətlərinin və digər prosessual hərəkətlərin gecə vaxtı həyata keçirilməsinə yol verilmir. İstintaq hərəkətinin və ya digər prosessual hərəkətin gecə vaxtı həyata keçirilməsi zərurəti yarandığı hallarda bunun səbəbləri müvafiq istintaq hərəkətinin və ya digər prosessual hərəkətin protokolunda göstərilməli və əsaslandırılmalıdır. Təxirəsalınmaz hallar mövcud olmadıqda, barəsində istintaq hərəkəti və ya digər prosessual hərəkət həyata keçirilən şəxsin öz xahişi və yaxud razılığı ilə onun barəsində istintaq hərəkəti və ya digər prosessual hərəkət gecə vaxtı həyata keçirilə bilər. Belə bir xahişin və yaxud razılığın olması müvafiq istintaq hərəkəti və ya digər prosessual hərəkətin protokolunda göstərilməli və şəxsin özünün, eləcə də, onun qanuni nümayəndəsinin, nümayəndəsinin və ya müdafiəçisinin istintaq hərəkəti və ya digər prosessual hərəkətdə iştirak etdiyi hallarda, həmçinin onların imzası ilə təsdiq edilməlidir.

Gecə vaxtı baş vermiş cinayət hadisəsinin hallarının araşdırılması zamanı hadisənin şəraitinin mötəbər şəkildə bərpa edilə bilməsi üçün istintaq eksperimenti təxirəsalınmaz hallar mövcud olmadan da gecə vaxtı həyata keçirilə bilər. Cinayət prosesi iştirakçısının Azərbaycan Respublikasının hüddudlarından kənarda olması səbəbindən onun videokonfrans əlaqə sistemi vasitəsilə dindirilməsi zərurəti yarandıqda, cinayət prosesi iştirakçısının olduğu ölkənin (şəhərin) yerli vaxtı nəzərə alınmalı və zərurət olmadıqda, dindirmə həmin ölkənin (şəhərin) yerli vaxtı ilə gecə vaxtı aparılmamalıdır.

123-3.3. Şəxs barəsində istintaq hərəkətləri və ya digər prosesual hərəkətlər həddən artıq uzun və fasiləsiz şəkildə həyata keçirilməməli, hər bir halda şəxs barəsində istintaq hərəkətləri və ya digər prosesual hərəkətlər gün ərzində ümumilikdə 8 saatdan, fasiləsiz olaraq isə 3 saatdan artıq davam etməməlidir. Yetkinlik yaşına çatmayanlar barəsində həyata keçirilən istintaq hərəkətləri və ya digər prosesual hərəkətlər gün ərzində ümumilikdə 6 saatdan, fasiləsiz olaraq isə 2 saatdan artıq davam etməməlidir."

5. Cinayət prosesində ekspertizanın təyin edilməsi istintaq hərəkətinin səmərəsinin artırılması üçün CPM-nin 140-cı maddəsinə aşağıdakı məzmununda əlavələrin edilməsi təklif olunur:

"140.0.6. maddələrin narkotik vasitə, psixotrop maddə, prekursor, güclü təsir edən və ya zəhərli maddə olub-olmaması, onların tibb məqsədləri üçün istifadəyə yararlı olub-olmaması, bitkilərin narkotik xassəli bitkilər olub-olmaması – narkotik vasitələrin, psixotrop, güclü təsiredici maddələrin, prekursorların və farmokoloji preparatların kriminalistik ekspertizasının rəyi ilə;

140.0.7. şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsə hər hansı formada işgəncə verilməsi barədə müdafiəçidən məlumat daxil olduqda, şəxsə qarşı işgəncələrin verilib-verilməməsi – məhkəmə-tibb ekspertizasının rəyi ilə."

6. İstintaq hərəkətlərinin həyata keçirilməsi zamanı insan haqlarının təminatının səmərəliliyinin daha da artırılması üçün CPM-nin 177.1-ci maddəsinə aşağıdakı redaksiyada ikinci cümlənin əlavə edilməsi təklif olunur:

"Cinayət prosesini həyata keçirən orqan öz fəaliyyətini elə planlaşdırmalıdır ki, hüquq-mühafizə orqanlarına çağırılmış, yaxud məcburi gətirilmiş istintaq hərəkətlərinin iştirakçıları onun başlanmasını həddən artıq uzun müddət ərzində, hər bir halda 1 (bir) saatdan artıq gözləməsinlər."

7. Şəxsi müayinə istintaq hərəkətinin həyata keçirilməsinin qanunvericilikdə nəzərdə tutulan hüquqi əsaslarının təkmilləşdirilməsi məqsədilə (bu təklif həmçinin insan hüquqlarının və əsas azadlıqlarının daha səmərəli təmin olunması məqsədi daşıyır) CPM-nin 177.4-cü maddəsində *"bu Məcəllənin"* sözlərindən sonra 177.3.2, rəqəmlərinin əlavə edilməsi və 177.4.2-ci maddənin ləğv edilməsi təklif olunur.

8. Cinayət işinin başlanmasına qədər baxış istintaq hərəkətinin imkanlarından daha səmərəli şəkildə istifadə üçün hüquqi əsas yaratmaq məqsədilə CPM-nin 207.4-cü maddəsinin ikinci cümləsində *"hadisə yerinə"* sözündən sonra *"aşyalara, sənədlərə, insan meyitlərinə, heyvan cəsədlərinə və digər obyektlərə"* sözlərinin əlavə edilməsi təklif olunur.

9. Təxirəsalınmaz istintaq hərəkətlərinin sistemi ilə bağlı qüvvədə olan cinayət-prosessual qanunvericilikdə mövcud olan ziddiyyəti aradan qaldırmaq üçün CPM-nin 294.1.4-ci maddəsindən mötərizə içərisində verilmiş mətnin çıxarılması, maddədəki *"üzrə"* sözündən sonra isə, *"bu Məcəllənin 86.4.2-ci maddəsində göstərilən"* sözlərinin əlavə edilməsi təklif olunur.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Bu işdə elmi yenilik seçilmiş mövzunun əhatə etdiyi institutların milli müəlliflər tərəfindən dissertasiya tədqiqatı səviyyəsində əvvəllər tədqiq edilməməsi, tədqiqatın kompleks xarakter daşması və əldə edilmiş nəticələrin yeniliyi ilə izah edilir. Bundan başqa, tədqiqat işi kompleks xarakter daşımaqla, ilk dəfə bütün istintaq hərəkətlərinin hüquqi-tənzimətmə problemlərini əhatə edir. Dissertasiya işində əldə edilən nəticələrin və müdafiəyə təqdim edilən əsas müddəaların da elmi yenilik xarakterli olması, əvvəllər bu sahədə aparılmış tədqiqatların nəticələrini təkrar etməməsi və təhlil nəticəsində aşkar edilmiş

problemlərin müəllifə məxsus yeni həll yollarının təklif edilməsi elmi yenilik kimi qəbul edilə bilər.

Tədqiqatın nəzəri və praktik əhəmiyyəti. Dissertasiya işinin nəzəri əhəmiyyəti onun məzmununda cinayət-prosessual qanunvericiliyin bir sıra müddəalarının nəzəri şərhinin verilməsində və işdə nəzəri ümumiləşdirmələrin aparılmasında ifadə olunur. Dissertasiyada yer alan fikir və təkliflər bu sahədə sonrakı tədqiqat işlərinin aparılması üçün stimül kimi çıxış edə bilər. İşin təcrübi əhəmiyyəti onun nəticələrinin və bütün məzmununun bilavasitə təcrübi fəaliyyətdə tətbiq edilmə imkanı ilə izah edilir. Dissertasiyada əksər istintaq hərəkətlərinin həyata keçirilməsi qaydaları və prosessual əsasları haqqında ifadə edilmiş fikirlər bilavasitə ibtidai araşdırma orqanlarının fəaliyyətində istintaq hərəkətlərinin gedişatı və nəticələrinin rəsmiləşdirilməsi zamanı nəzəri tövsiyələr kimi tətbiq oluna bilər. Dissertasiyanın bütün mətnindən müxtəlif fənlərin (Kriminalistika, Cinayət prosesi, İbtidai araşdırma və s.) tədrisində dərs vəsaiti qismində istifadə oluna bilər. İşdəki qanunvericilik təkliflərindən isə Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi tərəfindən cinayət-prosessual qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi işində istifadə oluna bilər.

Tədqiqatın aprobasiyası və tətbiqi. İşin əsas nəticələri müəllif tərəfindən ölkədə və ölkə xaricində dərc etdirilmiş məqalə və tezislər vasitəsilə geniş oxucu kütləsinə çatdırılmışdır. Həmçinin müəllif tərəfindən işin əsas nəticəsi kimi Qanun elmi hüquqi jurnalının 2019-cu il, 5-ci nömrəsində üzləşdirmə istintaq hərəkətinin aparılması zamanı zərərçəkmiş şəxsin özünə, arvadına (ərinə), övladlarına, valideynlərinə və qanunvericiliklə dairəsi müəyyən edilmiş digər yaxın qohumlarına qarşı ifadə verməmək hüququnun olması barədə zərərçəkmiş şəxslərin xəbərdar olmasının müəyyən edilməməsi qeyd edilmiş və qanunvericilikdə boşluğun aradan qaldırılması məqsədilə müvafiq təklifə dair qanun layihəsi hazırlanmışdır. Həmin təklif Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən qanunvericilik təşəbbüsü qaydasında Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinə təqdim edilmiş qanun layihəsində öz əksini tapmışdır. Qeyd edilən təklif 25 iyun 2020-ci il tarixli

140-VIQD nömrəli “Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsində dəyişiklik edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə qəbul edilmişdir. Müəllif tərəfindən keçirilmiş sosioloji rəy sorğusu zamanı işdəki bəzi təkliflərin uğurlu, bəzilərinin isə bir o qədər də məqsədəuyğun olmadığı müəyyən edilmiş, iradlar nəzərə alınaraq təkliflər daha da təkmilləşdirilmişdir. İşin əsas nəticələrindən istifadə olunmaqla, müəllif tərəfindən müvafiq qanun layihələri hazırlanmış və Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin Hüquq siyasəti və dövlət quruculuğu komitəsinə, eyni zamanda Korrupsiyaya qarşı mübarizənin gücləndirilməsi üzrə 2021 – 2025-ci illər üçün Milli Fəaliyyət Planının layihəsinə dair təklif kimi Azərbaycan Respublikasının Korrupsiyaya Qarşı Mübarizə üzrə Komissiyasına təqdim edilmişdir.

Dissertasiya işinin yerinə yetirildiyi təşkilatın adı. Dissertasiya işi Bakı Dövlət Universitetinin Hüquq fakültəsinin Cinayət prosesi kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Dissertasiyanın struktur bölmələrinin ayrılıqda həcmi qeyd olunmaqla dissertasiyanın işarə ilə ümumi həcmi.

Mətndəki boşluq işarələri və titul vərəqəsindəki yazılar nəzərə alınmadan dissertasiya işinin mündəricatdan ədəbiyyat siyahısına qədər olan hissəsi 236417 işarədən ibarətdir. Giriş hissə 19974, işin birinci fəslə 63414, ikinci fəslə 77325, üçüncü fəslə 54409, Nəticə hissəsi isə 19522 işarədən ibarətdir.

İŞİN ƏSAS MƏZMUNU

Giriş hissədə mövzunun aktuallığı və işlənmə dərəcəsi, tədqiqatın obyekti və predmeti, tədqiqatın məqsəd və vəzifələri, tədqiqat metodları, müdafiəyə çıxarılan əsas müddəalar, tədqiqatın elmi yeniliyi, tədqiqatın nəzəri və praktiki əhəmiyyəti, tədqiqatın aprobasiyası və tətbiqi, dissertasiya işinin yerinə yetirildiyi təşkilatın adı, dissertasiyanın struktur bölmələrinin ayrılıqda həcmi qeyd olunmaqla dissertasiyanın işarə ilə ümumi həcmi göstərilmişdir.

Birinci fəsil İstintaq hərəkəti prosesual hüquq institutu kimi adlanır və iki paragrafdan ibarətdir

Birinci fəslin İstintaq hərəkətinin anlayışı və prosesual xarakteristikası adlanan birinci paragrafında qeyd edilir ki, Azərbaycan Respublikası cinayət-prosesual qanunvericiliyində olduğu kimi, MDB dövlətlərinin əksəriyyətinin CPM-lərinin həmin məcəllələrin əsas anlayışlarını izah edən maddələrində də istintaq hərəkətinin hüquqi tərfi nəzərdə tutulmamışdır. Məsələn, Belarus Respublikasının CPM-nin 6-cı maddəsində, Moldova Respublikasının CPM-nin 6-cı maddəsində, Tacikistan Respublikasının CPM-nin 6-cı maddəsində istintaq hərəkətinin hüquqi tərfi nəzərdə tutulmamışdır. Bəzi MDB dövlətlərinin cinayət-prosesual qanunvericiliyində əsas anlayışları izah edən maddələrdə istintaq hərəkətinin ümumi tərfi nəzərdə tutulmasa da, istintaq hərəkətlərinin hər hansı bir yarımsteminin, yaxud hər hansı ayrılıqda götürülmüş bir növünün hüquqi tərfi təsbit edilmişdir. Məsələn, Rusiya Federasiyasının CPM-nin 5-ci maddəsinin 19-cu bəndində təcizəsalımmaz istintaq hərəkətlərinin hüquqi tərfi nəzərdə tutulmuşdur. Həmçinin Türkmənistan Respublikasının CPM-nin 6-cı maddəsində istintaq hərəkəti kimi ümumi bir terminə tərif verilməsə də, həmin maddənin 49-cu bəndində “axtarış” anlayışına bir istintaq hərəkəti kimi tərif verilmişdir. Qazaxıstan Respublikasının CPM-nin 7-ci maddəsində istintaq hərəkəti anlayışının ümumi izahı nəzərdə tutulmasa da, həmin maddənin 12-ci bəndində qeyri-aşkar istintaq hərəkəti anlayışının izahı verilmişdir. Qırğızıstan Respublikası MDB-də yeganə dövlətdir ki, onun cinayət-prosesual

qanunvericiliyində istintaq hərəkəti termininin qanunvericiliyin əsas anlayışı kimi müstəqil tərfi nəzərdə tutulmuşdur. Belə ki, Qırğızıstan Respublikasının CPM-nin 5-ci maddəsinin 40-cı bəndində verilən anlayışa görə, “istintaq hərəkətləri – iş üçün əhəmiyyətli olan məlumatların toplanması və tədqiq edilməsinə dair təhqiqat orqanının səlahiyyətli vəzifəli şəxsi, müstəntiq və prokuror tərəfindən bu Məcəllədə müəyyən edilmiş qaydada həyata keçirilən hərəkətlərdir.”

Bu paraqrafda aparılan təhlillər nəticəsində Azərbaycan Respublikasının CPM-nin 7-ci maddəsinə yeni 7.0.37-1-ci maddə əlavə edilməklə cinayət-prosessual qanunvericilikdə istintaq hərəkətinin hüquqi tərifinin təsbit edilməsi təklif olunur.

Birinci fəslin ikinci paraqrafı İstintaq hərəkətlərinin ümumi sistemi və yarım sistemləri adlanır. Bu paraqrafda qeyd edilir ki, cinayət-prosessual hüquq elmində istintaq hərəkətlərinin sistemi bəzən istintaq hərəkətlərinin növləri kimi də nəzərdə tutulur. Belə ki, müəlliflərdən bir qrupu hesab edir ki, cinayət-prosessual qanunvericilikdə nəzərdə tutulan istintaq hərəkətləri məhz istintaq hərəkətlərinin növlərini təşkil edir. Digər qrup müəlliflər isə hesab edir ki, istintaq hərəkətlərinin sistemi məhz cinayət prosesual qanunvericilikdə nəzərdə tutulan istintaq hərəkətlərindən ibarətdir. İstintaq hərəkətlərinin ümumi sistemi dedikdə, cinayət-prosessual qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş istintaq hərəkətləri və onların tətbiqi qaydaları, yarım sistemləri dedikdə isə, sözügedən istintaq hərəkətlərinin sahəvi növləri və onların tətbiqi qaydaları başa düşülür. Cinayət-prosessual qanunvericiliklə aparılmasına yol verilən bütün istintaq hərəkətlərinin məcmusu onların vahid sistemini təşkil edir. Cinayət prosesual qanunvericiliyin inkişaf tarixinin öyrənilməsi onu göstərir ki, istintaq hərəkətlərinin sistemi mütəmadi olaraq inkişaf etmək, genişlənmək və təkmilləşmək tendensiyasına malikdir. Dövlətimiz müstəqillik əldə etdikdən sonra qəbul edilmiş və 1 sentyabr 2000-ci ildən etibarən qüvvədə olan CPM-də istintaq hərəkətlərinin sistemi daha da inkişaf etmiş və onların dairəsi xeyli genişlənməmişdir. Belə ki, hal-hazırda qüvvədə olan cinayət-prosessual qanunvericilikdə əvvəlki illərin CPM-ləri ilə müqayisədə daha çox adda istintaq hərəkətlərinə rast gəlmək olar. CPM-nin 134.2-ci

maddəsi bütün istintaq hərəkətlərinin dairəsini ehtiva edən hüquqi əsası təşkil edir. Nəzərə almaq lazımdır ki, bizim dövlətimizin CPM-də göstərilən istintaq hərəkətlərinin dairəsi bəzi xarici ölkələrin cinayət-prosessual qanunvericiliklərində nəzərdə tutulmuş istintaq hərəkətlərindən olduqca genişdir. Məsələn Türkiyə Respublikasının Cəza Üsul Qanununda nəzərdə tutulan istintaq hərəkətlərinə nəzər yetirdikdə müəyyən olunur ki, istintaq hərəkətlərinin dairəsinə, axtarış və götürmə (maddə 116-134), telekommunikasiya yolu ilə ötürülən məlumatların dinlənilməsi (maddə 135-138), gizli dindirmə və texniki avadanlıqlarla izləmə (139-140) aid edilmişdir. Bundan başqa, Rusiya Federasiyasının CPM-nə görə, istintaq hərəkətlərinin dairəsinə baxış, şəxsi müayinə, istintaq eksperimenti, axtarış, götürmə, poçt-teleqraf göndərişləri üzərinə həbs qoyulması, danışıklara nəzarət və qeydəalma, abunəçilər və (və ya) abunə qurğuları arasında əlaqələr haqqında məlumat əldə etmək, dindirmə, üzləşdirmə, ifadələrin yerində yoxlanılması, məhkəmə ekspertizası aid edilmişdir. Nəzərə almaq lazımdır ki, əgər sistem - təşkil edilmiş, vahid olan, daxilində fərdilik qorunub saxlanan və bir-biri ilə sıx bağlı olan obyektlər birliydirsə, vahid sistemə aid olan obyektlərin bir qrupunun konkret meyarlar əsasında birləşdirilməsi və vahid sistem daxilində olsa da, bu qrupa aid olan obyektləri həmin sistemdəki digər obyektlərdən fərqləndirilməsi nəticəsində yarım sistemlər və ya altqruplar da yaradıla bilər. Bu fikir istintaq hərəkətlərinin sisteminə də tətbiq edilə bilər və edilir, çünki qüvvədə olan cinayət-prosessual qanunvericiliyin özündə bir sıra istintaq hərəkətləri müxtəlif meyarlar əsasında yarım sistemlərdə birləşdirilərək digər istintaq hərəkətlərindən fərqləndirilməkdədir. Belə ki, qüvvədə olan cinayət-prosessual qanunvericilikdə: 1) cinayət işi başlanana qədər həyata keçirilməsinə yol verilən istintaq hərəkətləri; 2) təxirəsalınmaz istintaq hərəkətləri; 3) məcburi aparılması üçün bir qayda olaraq məhkəmə qərarının alınması tələb olunan istintaq hərəkətləri; 4) yalnız məhkəmənin qərarı əsasında aparıla bilən istintaq hərəkətləri istintaq hərəkətlərinin vahid sistemi daxilində müstəqil yarım sistemlər kimi fərqləndirilir.

İkinci fəsil İstintaq hərəkətlərinin həyata keçirilməsi
zamanı insan hüquqlarının təminatları adlanır və üç paragrafdan ibarətdir. Bu fəslin İstintaq hərəkətlərinin məcburi aparılmasının əsasları və tətbiqi problemləri adlanan birinci paragrafında qeyd edilir ki, hər bir cinayət işi üzrə hüquqi əhəmiyyəti olan bütün halların aydınlaşdırılması və yekunda həmin işin ədalətli bir şəkildə həlli üçün qanuni yolla əldə edilmiş, işə aid olan və etibar edilə bilən kifayət qədər sübut bazasının qanunla nizamlanan prosessual müddətlər çərçivəsində formalaşdırılması üçün iş üzrə icraat aparan dövlət orqanlarının müvafiq səlahiyyətli vəzifəli şəxsləri bəzən qanunla tənzim edilən (məsələn, dindirmə bütün hallarda üzvləşdirmədən, yaxud ifadənin yerində yoxlanmasından əvvəl gəlməlidir, bu, qanunun ruhundan və konkret göstərişlərindən irəli gəlir), bəzən isə taktiki mülahizələrdən irəli gələn (məsələn, müstəntiq özü qərar verə bilər ki, əvvəl hansı şahidi dindirsin, yaxud dindirmədən öncə sənədlərə və ya əşyalara baxış keçirsinmi? və s.) ardıcılıqla müəyyən prosessual hərəkətləri, o cümlədən, onların bir növü olan istintaq hərəkətlərini yerinə yetirməli olurlar. Bu məqsədə nail olmaq üçün təcrübədə prosessual hərəkətlərin (istintaq hərəkətlərinin) həm könüllü razılıq əsasında (bu halda barəsində istintaq hərəkəti aparılan adam bunu, yəni onun barəsində istintaq hərəkətinin aparılmasını arzu edir), yaxud sadə təbəçilik (bu halda barəsində istintaq hərəkəti aparılan adam onun barəsində istintaq hərəkətinin aparılmasını arzu etməsə də, bunun iş üçün əhəmiyyətini, yaxud dövlət orqanlarının hakimiyyət gücünü və s. nəzərə alaraq, həmin istintaq hərəkətinə mane olmur və onda iştirak edir) əsasında, həm də məcburi qaydada (bu halda istintaq hərəkəti ayrı-ayrı fiziki və ya hüquqi şəxslərin bu istintaq hərəkətinin həyata keçirilməsini arzu edib-etməməsindən, buna mane olmağa çalışmasından və s. maneçilik hərəkətlərindən asılı olmayaraq) həyata keçirilməsinə rast gəlinir. İstintaq hərəkətlərinin məcburi aparılması, ilk növbədə, cinayət prosesini həyata keçirən orqanın qərarlarının məcburiliyinin təmin edilməsi vasitəsi kimi başa düşülməlidir. Müstəntiqdə bu və ya digər istintaq hərəkətinin həyata keçirilməsinin zəruri olması barədə daxili inam yaranmışdırsa, o, bu

inamından yalnız bu istintaq hərəkətinə başqalarının icazə verməməsi, bunu arzu etməməsi və ya buna mane olması səbəbindən imtina etməməlidir. Müstəntiq dövlətin nümayəndəsidir, onun qanuni və əsaslı iradəsi dövlətin iradəsini əks etdirir. Dövlətin iradəsi fərdin iradəsi qarşısında aciz qala bilməz. İstintaq hərəkətlərinin məcburi aparılması aşağıdakı hallarda həyata keçirilir:

- əgər müvafiq şəxs onunla bağlı istintaq hərəkətini həyata keçirməyə icazə vermirsə;

- əgər müvafiq şəxs onun iştirakı zəruri olan istintaq hərəkətinin aparılmasında iştirak etməkdən imtina edirsə;

- əgər cinayət prosesinin iştirakçılarına və istintaq hərəkətinə aidiyyəti olan şəxs onun icraatına mane olursa.

Sadəlik hallar birləşə bilər, lakin elə hallar da mümkündür ki, onunla bağlı istintaq hərəkətinin aparılmasını qadağan edən şəxs ona təqdim edilən məhkəmə qərarı ilə kifayətlənir və bundan sonra istintaq hərəkətinin aparılmasına icazə verir və onda iştirak edir. Bəzi hallarda istintaq hərəkətinin məhkəmə qərarı əsasında həyata keçirilməsi bu istintaq hərəkətinin mənafeələrinə toxunduğu şəxsin buna razı olub-olmaması və ya buna icazə verib-verməməsi ilə deyil, qanunvericinin həmin istintaq hərəkəti üçün müəyyən edilmiş prosessual forması ilə bağlı olur.¹

İkinci fəslin İstintaq hərəkətlərinin aparılması zamanı müdafiəçi-vəkilin iştirakı insan hüquqlarının qorunmasının təminatı kimi adlanan ikinci paragrafında qeyd edilir ki, hüquqi yardım almaq və müdafiə hüququ konstitusion və beynəlxalq hüquqi sənədlərdə təsbit edilmiş, eləcə də, cinayət-prosessual qanunvericiliklə təmin edilən bir hüquq olduğu üçün, məntiqlə, müdafiə hüququ olan hər bir şəxs hər hansı istintaq hərəkətinə cəlb edilərsə, o, bu istintaq hərəkətində öz müdafiəçisinin iştirakını tələb edə bilər. Odur ki, müdafiəçinin istintaq hərəkətlərində iştirakının ilk mümkün modeli onun müdafiə etdiyi şəxs barəsində istintaq

¹ Abbasova, F.M. Cinayət prosesində xüsusi icraatlar. Dərs vəsaiti / F.M. Abbasova. – Bakı: Ecoprint, – 2018. – 192 s.

hərəkətinin həyata keçirilməsi ilə əlaqədar olan situasiyadan irəli gəlir. Müdafiəçinin istintaq hərəkətlərində iştirakının ikinci mümkün modeli onun müdafiə etdiyi şəxsin bu və ya digər istintaq hərəkətinin aparılması barədə vəsatət verməsi ilə əlaqədardır. Müdafiəçinin istintaq hərəkətlərində iştirakının üçüncü mümkün modelində də istintaq hərəkətinin təşəbbüskarı qismində cinayət prosesini həyata keçirən orqan çıxış edir, lakin yuxarıda diqqət yetirilmiş birinci situasiyadan fərqli olaraq, bu halda istintaq hərəkəti müdafiəçinin müdafiə etdiyi şəxs barəsində yox, başqa şəxs barəsində həyata keçirilmiş olur. Beləliklə, müdafiəçi istintaq hərəkətlərində: 1) bu hərəkətlərin cinayət prosesini aparan orqanın təşəbbüsü ilə onun müdafiə etdiyi şəxs barəsində həyata keçirildiyi bütün hallarda; 2) bu istintaq hərəkətlərinin onun müdafiə etdiyi şəxsin vəsatəti ilə bu şəxsin, yaxud digər şəxsin barəsində aparıldığı və cinayət prosesini həyata keçirən orqanın həmin istintaq hərəkətində vəsatət vermiş şəxsin iştirakına icazə verdiyi bütün hallarda; 3) habelə istintaq hərəkətləri cinayət prosesini aparan orqanın təşəbbüsü ilə digər şəxslər barəsində aparılıqda, cinayət prosesini həyata keçirən orqanın təklifi ilə iştirak edə bilər.

İkinci fəslin İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin presedent hüququ kontekstində istintaq hərəkətlərinin aparılması məsələləri adlanan üçüncü paragrafında qeyd edilir ki, ölkədaxili hüquq sistemində istər istintaq orqanlarında, istərsə də məhkəmələrdə qərar qəbul edilərkən Avropa Məhkəməsinin qərarlarına istinad olunur. Bu, həm istintaq hərəkətlərini tətbiq edən istintaq orqanının və məhkəmənin qərarlarına, həm də həmin qərarların məhkəmə nəzarəti qaydasında qanuniliyini və əsaslılığını yoxlayan məhkəmənin qərarlarına aiddir. Avropa Məhkəməsinin presedent hüququna nəzər yetirdikdə müəyyən olunur ki, məhkəmənin icraatında əksər istintaq hərəkətləri ilə bağlı qərarlar mövcud olmuşdur. Bu qərarların ümumi təhlili kimi müvafiq istintaq hərəkətlərinin düzgün aparılmaması, yaxud qanunsuz aparılmış istintaq hərəkəti nəticəsində şəxsin hüquq və azadlıqlarının pozulması və s. halların mövcudluğu ilə rastlaşmaq mümkündür. Bu qərarlar əsasən, Konvensiyanın 8-ci maddəsinin pozuntusunu

tanımaqla məşhurdur. Paraqrafın məzmununda, həmçinin, konkret presedentlər timsalında müxtəlif istintaq hərəkətlərinin həyata keçirilməsi zamanı insan haqları məsələlərinə toxunulmuşdur.

Üçüncü fəsil İstintaq hərəkətlərinin səmərəliliyinin artırılması məsələləri adlanır və iki paraqraftan ibarətdir.

Üçüncü fəslin İstintaq hərəkətlərinin prosessual formalarının təkmilləşdirilmə istiqamətləri adlanan birinci paraqrafında qeyd edilir ki, CPM-də aparılmış ən önəmli islahatlardan biri onun məzmununa cinayət mühakimə icraatının videokonfrans əlaqə sistemindən istifadə edilməklə həyata keçirilməsini nəzərdə tutan və bunu müəyyən həddə tənzimləyən müstəqil bir normanın əlavə edilməsi olmuşdur. Videokonfrans əlaqə sisteminin cinayət prosesi üçün əhəmiyyətinin arqumentasiyasına əlavə yer ayırmadan, belə sistemlərin istintaq hərəkətlərinin icraatı qaydalarına təsiri perspektivləri hazırda aktual məsələlərdəndir. Elmi-tədqiqatçılar videokonfrans əlaqə sistemindən istifadə edilməklə həyata keçirilməsi mümkün olan istintaq hərəkətlərinin dairəsinə geniş yanaşırlar. Biz də bu yanaşmanın tərəfdarıyıq və hesab edirik ki, qüvvədə olan CPM-də videokonfrans əlaqə sistemindən istifadə edilməklə həyata keçirilməsi mümkün olan istintaq hərəkətlərinin sayı ən azından üzləşdirmə və şəxsin tanınması kimi istintaq hərəkətlərinin hesabına genişləndirilə bilər, çünki üzləşdirmə istintaq hərəkəti, mahiyyət etibarilə, elə dindirmənin evolyusiya etmiş bir formasıdır, bu istintaq hərəkətinin həyata keçirilməsində faktiki olaraq, daha əvvəl ifadə vermiş iki şəxs bir-birinin iştirakı ilə yenidən ifadə verirlər, yəni dindirirlər. Şəxsin tanınması istintaq hərəkəti də, o cümlədən, daha əvvəl ifadə vermiş şəxsin öz ifadəsində göstərdiyi əlamətlər üzrə konkret şəxsin vizual müşahidə əsasında tanınmasını ehtiva etdiyi üçün bu vizual müşahidəni də videokonfrans əlaqə sistemindən istifadə edilməklə təmin etmək mümkündür. Digər istintaq hərəkətlərinin, məsələn, ifadələrin yerində yoxlanmasının, şəxsi müayinənin, baxışın və s. videokonfrans əlaqə sistemindən istifadə edilməklə distansion formada həyata keçirilməsi hələ mübahisəli və ədəbiyyatda müzakirəyə açıq olduğu üçün ilk mərhələdə videokonfrans əlaqə

sistemindən istifadə edilməklə istintaq hərəkətlərinin həyata keçirilməsi imkanını bütün istintaq hərəkətlərinə aid etməyin məqsədəuyğun olmadığı fikrini biz də dəstəkləyirik.

Üçüncü fəslin **İstintaq hərəkətlərində müasir elm və texnikanın nailiyyətlərdən istifadə adlanan ikinci paragrafında** isə qeyd edilir ki, istintaq hərəkətlərinin həyata keçirilməsində tətbiq edilə biləcək texniki vasitələrin dairəsi kifayət qədər genişdir və texnikanın inkişaf tendensiyasına uyğun olaraq bu vasitələr mütəmadi təkmilləşdirilir. Şərti olaraq isə, istintaq hərəkətlərində istifadə edilməsi mümkün olan texniki vasitələri: 1) axtarıcı vasitələrə; 2) qeyd etmə və götürmə vasitələrinə; 3) tədqiqat üçün olan vasitələrə bölmək olar. Axtarıcı kriminalistik-texniki vasitələr, adından da göründüyü kimi, izlərin və maddi sübut ola biləcək predmetlərin axtarılmasına, onların aşkar edilməsinə xidmət edir. Aşkarda olan predmetlərin axtarışına ehtiyac olmadığı üçün (onlar məkanda adi vizual müşahidə yolu ilə aşkar edilir), axtarıcı vasitələr, bir qayda olaraq, qərzli şəkildə gizlədilmiş, yaxud məqsədyönlü olaraq gizlədilməyə də, öz fiziki-kimyəvi xassələrinə görə adi halda aşkar edilməsi mümkün olmayan və ya olduqca, çətin olan iz və predmetlərin müəyyən edilməsi üçün tətbiq edilir. İstintaq hərəkətləri zamanı aşkar edilmiş, tapılmış iz və predmetlərin qeyd edilməsi və götürülməsi üçün istifadə olunan texniki vasitələrdən ən geniş yayılmışları foto və video çəkiliş, eləcə də, audio yazı vasitələri olsa da, bu vasitələrin dairəsi yalnız onlarla həddüddü deyil. Belə ki, əl izlərinin götürülməsi üçün istifadə olunan plyonkalar, həcmli ayaq izlərinin götürülməsi üçün istifadə olunan gips məhlulu, yaxud xüsusi pastalar, sındırma alət izlərinin götürülməsi üçün istifadə edilən plastilin tipli maddələr və s. bütün bunlar hamısı iz və predmetlərin qeyd edilməsi və götürülməsi üçün istifadə olunan texniki vasitələrə aiddir.

Nəticə hissəsində əsas nəzəri ümumiləşdirmələr və təkliflər sistemləşdirilmiş şəkildə təqdim edilmişdir.

Dissertasiyanın mövzusu üzrə müəllifin aşağıdakı elmi əsərləri nəşr olunmuşdur:

1. Telefon və digər qurğularla aparılan danışıqların ələ keçirilməsi istintaq hərəkəti haqqında qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi // Müasir dövrdə Azərbaycan Respublikasında hüquq elminin və təhsilinin əsas inkişaf tendensiyaları mövzusunda Beynəlxalq elmi-praktiki konfransın materialları, Bakı, 1-2 iyun 2017-ci il, s. 225-228.

2. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin presedent hüququ: Axtarış və götürmə istintaq hərəkətinin aparılması prosesində əsas insan hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsi // Polis Akademiyasının Elmi Xəbərləri. Elmi hüquq jurnalı, 2019, № 01 (21), s. 89-93.

3. Zərərçəkmiş şəxsin özünə və yaxın qohumlarına qarşı ifadə verməmək hüququ // Qanun. Elmi hüquq jurnalı, 2019, № 05 (295), s. 91-94.

4. Şəxsi müayinə istintaq hərəkətinin qanunvericilikdə aparılma əsaslarının təkmilləşdirilməsi // Qanun. Elmi hüquq jurnalı, 2020, № 02 (304), s. 60-65.

5. Дискреционные полномочия следователя при проведении следственных действий // Материалы 57-ой Международной конференции по теме Развитие науки в XXI веке, Харьков, 15 февраля 2020 г., с. 89-96.

6. Vəkilin cinayət prosesində iştirakı insan hüquqlarının qorunmasının təminatı kimi // Regional inkişafın təmin olunmasında innovativ tendensiyalar: reallıqlar və müasir çağırışlar mövzusunda Respublika elmi konfransının materialları, Mingəçevir, 11-12 dekabr 2020-ci il, s. 484-486.

7. Cinayət işi başlanana qədər aparıla bilən istintaq hərəkətləri // Qanun. Elmi hüquq jurnalı, 2021, № 02 (316), s. 82-89.

8. İstintaq hərəkətlərinin məcburi aparılmasının əsasları və tətbiqi problemləri // Qanun. Elmi hüquq jurnalı, 2021, № 04 (318), s. 63-69.

9. Изменения в уголовно-процессуальном законодательстве Азербайджанской Республики в связи с проведением следственных действий за последние годы // Евразийский юридический журнал, 2021, № 3 (154), с. 305-307.

Dissertasiyanın müdafiəsi 30 01 2026-cı il tarixində, saat 11:00 -da Milli Aviasiya Akademiyası nəzdində fəaliyyət göstərən ED 2.45 Dissertasiya şurasının iclasında keçiriləcək.

Ünvan: Bakı şəhəri, Mərdəkan pr. 30.

Dissertasiya işi ilə Milli Aviasiya Akademiyasının kitabxanasında tanış olmaq mümkündür.

Dissertasiya və avtoreferatın elektron versiyaları Milli Aviasiya Akademiyasının rəsmi internet saytında yerləşdirilmişdir.

Avtoreferat 26 12 2025-ci il tarixində zəruri Ünvanlara göndərilmişdir.

Çapa imzalanıb: 22.12.2025

Kağızın formatı: A5

Həcm: 36000

Tiraj: 100